

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Bakalářská práce

Kateřina Vávrová

Důležití dospělí ve vývoji a rozvoji dospívajících

Significant adults in the evolution and development of adolescent

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Poděkování

Mé poděkování patří doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.7.2014

.....

Kateřina Vávrová

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou důležitých dospělých v kontextu vývoje a rozvoje dospívajících. Teoretická část práce se zaměřuje především na zmapování základních charakteristik vztahů důležitých dospělých s dospívajícími. Dále obsahuje popis sociálního vývoje v dospívání, výchozích konceptů dané problematiky a několika vybraných oblastí působení důležitých dospělých. V empirické části je uveden návrh výzkumného projektu. Ten je zaměřen na zmapování základních charakteristik vztahů důležitých dospělých s dospívajícími v České republice a dále zjištění, zda existuje souvislost mezi tímto vztahem a vnímanou akademickou účinností.

Klíčová slova:

důležití dospělí, dospívající, vzdělání, sociální zdroje, sociální podpora

Abstract:

This bachelor's thesis occupies itself with relationship between significant adults and development of adolescents. Theoretical part describes basic characteristic of these relationships, social development of adolescent, fundamental concepts and selected outcomes of relationship. In the second part is presented my research project. This project is focused on basic characteristics of these relationships in Czech republic and possible connections between these relationships and academical self-efficacy.

Keywords:

significant adults, adolescent, education, social resources, social support

Obsah

Úvod	7
1. Sociální vývoj v dospívání.....	9
1.2 Vztahy s druhými.....	10
2. Východiska konceptu důležitých dospělých.....	12
3. Základní znaky vztahu důležitých dospělých a dospívajících	15
3.1 Osoby nejčastěji označované za důležité dospělé	15
3.1.1 Rozdíly mezi příbuznými a nepříbuznými důležitými dospělými.....	17
3.2 Postavení důležitých dospělých vůči rodičům a vrstevníkům	17
3.3 Vznik vztahu důležitých dospělých a dospívajících a fáze jeho vývoje.....	18
3.4 Souvislosti mezi vztahem s rodiči a důležitým dospělým	21
3.5 Proměnné působící na vztah s důležitým dospělým na straně dospívajícího	22
3.6 Etnické a kulturní rozdíly vztahů důležitých dospělých s dospívajícími.....	23
3.7 Oblasti poskytované podpory důležitými dospělými dospívajícím.....	25
3.8.1 Vzdělání	27
3.8.2 Sebepojetí a sebevědomí	30
3.8.3 Rizikové chování	31
4. Návrh výzkumu	32
4.1 Cíle výzkumu	32
4.2 Důležití dospělí v procesu vzdělávání dospívajících.....	32
4.3 Výzkumné předpoklady	33
4.4 Výzkumné metody.....	34
4.5 Výzkumný soubor a popis jeho výběru	37
4.6 Postup sběru a zpracování dat	38
4.7 Diskuze	39
Závěr.....	41
Seznam použité literatury	42

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila důležité dospělé ve vývoji a rozvoji dospívajících. Jedním z důvodů výběru tohoto tématu je osobní zkušenost se vztahem s důležitým dospělým, mým dědou. Všichni mí prarodiče se mi odmalička věnovali, ale děda zaujímal zvláštní místo. Trávili jsme společně hodně času čtením knížek a encyklopedií, a protože jedním z dědových zájmů jsou přírodní vědy, zahrnoval mě nejrůznějšími zajímavými poznatky a také se mnou o nich diskutoval, čímž stimuloval můj zájem a rozvoj mého myšlení.

V poslední době se často setkávám s problematikou prevence rizikového chování dospívajících, a tak mě zaujala tematika dospělých pozitivně působících na jejich rozvoj.

Když se řekne dospívání, vybaví se mi věta: „Dospívání je složité období.“ V obecné populaci se dospívání spojuje s labilitou a s ní související nepředvídatelností, změnami nálad, problémy ve škole, pohrdáním autoritami, obzvláště jedná-li se o rodiče či učitele, experimentováním s drogami a vlastně obecně experimentováním s různými způsoby chování – od sexuálních aktivit přes změnu image až dokonce po překračování zákona.

Nicméně dospívání takto bouřlivě našťěstí neprobíhá u každého. Podobně jako mnoho jiných věcí ve vývoji lidského jedince je i průběh dospívání ovlivněn celou řadou faktorů a právě jednomu z nich je věnována tato bakalářská práce. Jedná se o koncept důležitých dospělých a vybraný souvislostí jeho působení na vývoj dospívajících.

Koncept důležitých dospělých zahrnuje celou řadu osob, kupříkladu se jedná o rodiče, učitele, příbuzné, starší kamarády, mentory z dobrovolnických programů. V této práci však budou ze skupiny důležitých dospělých vyňati rodiče a formální mentoři. Rodiče tvoří zcela specifickou skupinu důležitých dospělých, kterou je třeba odlišit a věnovat jí samostatnou pozornost. Stejně tak se ve výzkumných pracích rozlišují formální mentoři, jejichž kontakt s dospívajícím byl zprostředkován neziskovou organizací, a důležití dospělí z okolí dospívajícího.

Protože jde o poměrně novou, a v našem prostředí spíše opomíjenou problematiku, je jedním z hlavních cílů mé bakalářské práce zmapovat a popsat charakteristiky vztahu dospívajících s důležitými dospělými a oblasti, které jsou v interakci dospívajících a důležitých dospělých zejména výzkumně sledovány a odrážejí se ve výsledcích různých výzkumů. Také se budu zabývat teoriemi či přístupy, ze kterých koncept důležitých dospělých vychází a na které navazují nebo z nich vycházejí výzkumné studie.

Ze základních charakteristik vztahu půjde především o zmapování, jak velká část populace dospívajících udržuje kontakt s dospělým, který zaujímá významné místo v jejich životě. Jinými slovy jak běžné jsou tyto vztahy. Čím jsou vztahy s důležitými dospělými specifické a výjimečné. A v jakých oblastech vztah s důležitým dospělým pozitivně působí na vývoj dospívajících. Konkrétněji bych se chtěla zaměřit na oblast vzdělání a rizikového chování.

V empirické části mé bakalářské práce obsahuje návrh výzkumu v rámci problematiky konceptu důležitých dospělých. Předložený návrh bude sledovat 2 cíle. Prvním z nich bude na základě teoretických poznatků prozkoumat základní charakteristiky vztahů dospívajících a důležitých dospělých v České republice. Druhým bude ověřit, zda existuje souvislost mezi vztahem s důležitým dospělým a vnímanou akademickou účinností dospívajícího.

1. Sociální vývoj v dospívání

Období dospívání provází mnoho sociálních změn. Mění se role dospívajícího ve společnosti a zároveň i postoj k autoritám, zejména k rodičům. Dospívající už se necítí být dítětem, ale na druhé straně ani dospělým. Pro období dospívání je charakteristická velká snaha o integraci rolí minulých i do budoucna předjímaných. Je to období hledání vlastní identity (Erikson, 1950).

V souvislosti s rozvojem abstraktního myšlení je pro celé období dospívání typická zvýšená sebereflexe. Zpočátku má charakter sebepercepce, kdy dospívající uvažuje o svých rolích, pocitech a prožitcích. Později se více uplatňuje introspekce a sebehodnocení. Prohlubuje se vědomí časové kontinuity vlastního já, dochází k přehodnocování vlastní minulosti a dospívající ve větší míře uvažuje o své budoucnosti (Macek, 2003). Dívky a chlapci v tomto období také srovnávají svůj pohled na sebe samého s tím, jak si myslí, že je vnímají ostatní. Všechny tyto dojmy o sobě samém se dospívající snaží nějakým způsobem integrovat do jednoho celku. Odtud se také odvíjí označení vývojového úkolu období dospívání jako identita versus zmatení rolí (Erikson, 1950).

Specifický význam má také představa tzv. ideálního já, kde se opět kombinují představy dospívajícího, jaký by chtěl být, s představami, jaký by měl být podle svého okolí. Ideální já pak bývá srovnáváno s aktuálním a možným já. Je-li diskrepance mezi srovnávanými já mála, působí jako motivační činitel. Avšak jsou-li mezi sebeobrazy já velké rozdíly, je dospívající sám se sebou nespokojen, prožívá úzkost a pocity viny (Macek, 2003).

Podobně jako další psychosociální změny je i rozvoj sebepojetí determinován kulturou a historickou dobou. Kupříkladu Spojené státy jsou proslulé svým důrazem na individualitu a uvažování o sobě samém bývá podporováno a povzbuzováno. V jiných zemích je kladem důraz na skupinu a přílišné přemítání o svém já se nemusí setkat s podporou, neboť je vnímáno jako narušování harmonie ve společenství. Jedinci jsou vedeni spíše k přemýšlení o sobě jako součásti skupiny než jako o individualitě (Arnett, 2001).

Jak již bylo řečeno kultura a historická doba značně souvisí s průběhem dospívání. Na tuto okolnost upozornila již antropoložka M. Meadová. Při pozorování zvyků domorodého kmene v souostroví Samoa si všimla, že období dospívání tam probíhá poklidně a dívky kontinuálně pokračují ve svém vývoji bez větších odchylek v chování. M. Meadová přišla s důležitým poznatkem, že oproti dívkám vyrůstajícím na souostroví Samoa, musí dospívající z tzv. západní civilizace čelit nutnosti intenzivního rozhodování, což mnohdy vede ke konfliktům s jedinci, kteří zastávají jiný názor (Mead, 1973 podle Krejčová, 2011).

J.J. Arnett spojuje psychosociální změny v dospívání s rozvojem školní docházky, kdy dříve nebyl tak velký předěl mezi rolemi dětí, dospívajících a dospělých. V dřívějších dobách se obvykle všichni zmiňovaní dle svých možností podíleli na chodu domácnosti. Kdežto v souvislosti s rozvojem školství se změnila role dospívajícího, jehož povinností je navštěvovat školní zařízení (Arnett, 2001).

Jedním z aspektů této změny je trávení většiny času se spolužáky. Došlo tedy k výraznému omezení interakcí s jinými věkovými skupinami, kdy mnohdy dospívající přichází do interakce s dospělými pouze v podobě sociální role učitele či rodiče. Vybavíme-li si školní třídu, je jasné, že učitel není schopen věnovat výraznější pozornost každému jedinci. Oproti předchozím obdobím dochází ke snížení četnosti kontaktu s rodiči, většina dospívajících upřednostňuje společné aktivity s vrstevníky (Ježek, 2006).

Tyto změny v průběhu času vedly ke vzniku subkultury mládeže. Dospívající se jejím prostřednictvím vymezují vůči roli dítěte a dospělého. Používají specifický slovník, oblékají se v určitým stylu, poslouchají hudbu, která vyjadřuje jejich hodnoty, názory a odlišný způsob pohledu na svět. I v rámci vrstevnické skupiny v současné době existuje větší množství specifický subkultur, které se odlišují především výše zmíněnými vnějšími atributy (Macek, 2003). Dospívající chtějí, aby byli rodiči chápáni, avšak pro rodiče je leckdy způsob vyjadřování, oblékání a myšlení dané subkultury neakceptovatelný, proto může dojít k vzájemnému odcizení a konfliktům.

Určitá separace a vymezení života dospívajících od dospělých, může vést k pocitům nepřijetí. Nekonečné čekání na uznání zodpovědnosti dospělého někdy vede k orientaci na hédonistické užívání přítomnosti a nudě, což zase v některých případech může vést k užívání nelegálních návykových látek, záškoláctví a dalšímu problémovému chování (Macek, 2003).

1.2 Vztahy s druhými

Změna kvality vztahů s druhými je jednou ze základních psychosociálních charakteristik období dospívání. Proces individuace a diferenciací vztahů je kontinuální, přesto období dospívání je klíčové pro převzetí pozdějších dospělých rolí.

Na významu nabývá členství ve vrstevnické skupině, od něhož se odvíjí sociální status a pocit vlastní hodnoty. Dospívajícím poskytuje pocit autonomie a stabilizuje je v procesu vlastních fyzických, psychických i sociálních změn, neboť skupina zprostředkovává dospívajícímu zkušenost, že podobné změny prožívají i jeho vrstevníci. Přátelé si navzájem

sdělují jedinečné informace, které podporují pocit vzájemné blízkosti. Prostřednictvím těchto vztahů chlapci a děvčata testují a získávají vlastní sociální kompetence a hodnoty (Macek, 2003).

Vazby v původní rodině zůstávají vlivnými činiteli socializace zpravidla po celé období. Dříve se mezigenerační konflikt zdá jako nezbytný předpoklad osamostatnění od rodičů, v současnosti se od toho přístupu již upustilo. (Macek, 2003). A. Petersenová výsledky svých výzkumů dokládá, že vysoká míra konfliktů je charakteristická pro dospívající s rizikovým chováním (Petersen, 1988 podle Macek, 2003). Avšak oproti předchozímu období dětství je zapotřebí změna stylu chování rodičů, proto může dojít k ventilaci latentních a dlouhodobých problémů. Ve vnímání konfliktů hraje podstatnou roli, zda je dospívajícím umožněno svobodné vyjadřování názorů (Macek, 2003).

V dospívání roste význam sourozeneckých vztahů. Sourozenci jsou často mediátorem konfliktů s rodiči. Podstatný je věkový rozdíl mezi sourozenci, je-li rozdíl 2 až 3 roky, sourozenci spolu soupeří. Dospívající v největší míře ovlivňují starší sourozenci, jež zprostředkovávají přechod ke světu dospělým (Macek, 2003).

Otázkou zůstává, jaký význam v přechodu do dospělosti zaujímají další dospělí. Mohou se stát jakýmsi spojníkem mezi vrstevníky a rodiči. Reprezentují normy dospělosti, ale nemají explicitně za úkol vychovávat. Nabízí tedy větší prostor pro diskuze a svěřování (Ježek, 2006).

2. Východiska konceptu důležitých dospělých

Na význam důležitých dospělých upozornil již L.S. Vygotskij svou koncepcí zóny proximálního vývoje. L.S. Vygotskij souhlasí, že učení musí probíhat v souladu s úrovní vývoje dítěte, zároveň ovšem od sebe odlišuje aktuální vývojovou úroveň, která se vytvořila na základě již dokončených celků, tedy to, co dítě zvládne samo, a úroveň dovedností, jež dítě ovládá s pomocí dospělého (Vygotskij, 1976).

Autor uvádí, že: „Každá vyšší psychická funkce probíhá ve vývoji dítěte dvakrát-nejprve jako kolektivní, sociální činnost, tj. jako funkce interpsychická, podruhé jako činnost individuální, jako vnitřní způsob myšlení dítěte, tedy funkce intrapsychická“ (Vygotskij, 1976, s.314).

Tento koncept se dá v mírně upravené podobě snadno aplikovat i na učení dospívajících v širším slova smyslu. Například ve formálním prostředí školy tomuto konceptu odpovídá učitel, který neustále reaguje na individuální dosaženou úroveň znalostí a dovedností svých žáků, a všimne-li si, že dotyčný žák si neví rady, pomůže mu.

V běžném typu školy je individuální přístup ke každému žákovi téměř nemožný. Princip výuky Sudbury Valley School ve Framinghamu vychází právě z konceptu Vygotského a využívá rozdílného věku mezi jednotlivými žáky k podpoře fyzických dovedností, intelektového, sociálního i emocionálního vývoje. Studie se zaměřila na pozorování interakcí dětí a dospívajících, jejichž věkový rozdíl byl více než 4letý (Gray & Feldman, 2004). Obdobný účinek lze předpokládat i u skupin dospívajících a dospělých.

Obdobně i jiní důležití dospělí mohou poskytovat nové podněty pro rozvoj dospívajícího. Kněz může diskutovat s dospívajícím o metafyzických otázkách vzniku planety nebo o podstatě náboženství, čímž stimuluje schopnost abstraktního i kritického myšlení. Fotbalový trenér pomůže zpřístupnit nácvik na první pohled obtížné klíčky vysvětlením jednotlivých kroků.

L.S. Vygotskij upozornil na důležitost dospělého ve vývoji jedince, ačkoliv se zaměřil na dětské období a učení, dá se tento koncept rozšířit i na další vývojová období a tematiku, a o to se také pokusili Vygotského následovníci. Podle D. Elkonina není dospívající pouze pasivním příjemcem sociálních norem a hodnot, ale je aktivním subjektem v utváření sebe samého i svých vztahů s ostatními. Hlavní aktivitou v dospívání je interakce s vrstevníky (Elkonin, 1972). Podle studií a pozorování následovníků Vygotského se zdá, že dospívající používají sociální normy, modely a vztahy, které se uplatňují ve společnosti dospělých, jako

standards pro posuzování chování jejich vrstevníků. V důsledku testují a postupem času i zvládnou a internalizují tyto sociální standardy a začnou je používat pro analýzu sebe sama. Tím se vytváří jejich sebeuvědomění v souladu s koncepcí E. Eriksona. Dospělí tudíž stále hrají významnou roli v aktivitě dospívajících (Kozulin, 2003).

Koncept důležitých dospělých se postupem času vymezil jako samostatná část obecnějšího pojmu významní druzí (significant others). V anglickém hovorovém jazyce je pojem významní druzí spojován především s partnery, avšak ve vědeckém jazyce zahrnuje i další vztahy, jako například členy rodiny, blízké přátele nebo mentory. Významnými druhými jsou označovány všechny osoby, jež působí na prožívání, chování a sebepojetí jedince (Owens, 2007).

Skrze interakce s významnými druhými jedinec vnímá, jak reagují na jeho chování, získává zpětnou vazbu, která se podílí na sebepojetí jedince, a potvrzuje si, co je v rámci jeho sociální role správné a co nikoliv (Owens, 2007).

Termín významní druzí (significant others) je spojován s H. S. Sullivan (Owens, 2007), přesněji řečeno používal termín významná osoba (significant person). Přičemž za významnou osobu pojímá jakéhokoliv jedince, se kterým nemluvně něco dělá. H. S. Sullivan také upozornil na fakt, že na socializaci jedince působí jeho vnímání sebe samého v očích významných druhých. V rámci své koncepce vzniku úzkosti u jedince se zaměřuje spíše na negativní aspekty vlivu významných druhých, mnohdy v kontextu psychiatrických onemocnění (Sullivan, 1953).

Současný přístup v konceptu důležitých dospělých se orientuje na pozitivní stránky vztahu dospělých a dětí či dospívajících. Dospívající také často uvádějí vnímanou podporu a oceňování jako podstatný faktor vzniku vztahu (Beam, Chen & Greenberger, 2002). Jak již bylo uvedeno, koncept důležitých dospělých se zaměřuje jen na část významných druhých, a to na dospělé jedince zastávající z pohledu dospívajícího v jeho životě podstatnou roli, avšak do tohoto konceptu nejsou zahrnováni rodiče. Tedy jde zejména o členy širší rodiny, starší sourozence, učitele, trenéry, pastory, sousedy, kamarády rodičů a další (Rishel, Cottrell, Cottrell, Stanton & Bougher, 2007). Od původního pojmu H. S. Sullivana se tedy koncept důležitých dospělých poněkud odklonil.

Naopak velmi blízký myšlenkám důležitých dospělých je koncept mentoringu. Jak bude uvedeno dále v textu, řada citovaných výzkumů používá různé varianty pojmu mentor, například natural mentors (DuBois, Neville, Parra & Pugh-Lilly, 2002) Jde o mezigenerační vztah, kdy starší a zkušenější mentor pomáhá mladšímu v rozvoji jeho osobnosti. Mentorem, stejně jako důležitým dospělým, může být příbuzný, soused, učitel, trenér, nicméně nejčastěji

se pojem používá ve spojení s profesionálním pracovníkem mentoringového programu (Brumovská & Seidlová Málková, 2010).

Ovšem jak se píše v úvodu článku o mentoringu, mentoringové programy jsou efektivní jen, když se mentoři stanou důležitými dospělými. Mentoři, kteří toho dosáhnou, poskytují podporu, která pomáhá dospívajícím rozvíjet důležité psychologické i behaviorální složky osobnosti jako například sebedůvěru a schopnosti vyrovnávat se se stresem, tedy podporují zdravé přizpůsobení (DuBois et al., 2002).

I v další studii vymezují jiní autoři mentory jako dospělé, kteří nejsou rodiči dospívajícího (nonparental adults), kteří mají zvláštní význam v životě mladých a překračují svou běžnou roli učitelů, příbuzných, duchovních a pomáhají mladým usnadnit přechod do dospělosti (Erickson, McDonald & Elder, 2009).

Rozlišují se dvě kategorie mentorů, přirození a formální. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi je ve vývoji mentoringového vztahu. Formální mentoringové vztahy vznikají v rámci organizovaného programu mezi dospělým a dospívajícím, z nichž byla účelově vytvořena dvojice. (Rhodes, Bogat, Roffman, Edelman & Galasso, 2002).

Přirození mentoři jsou tedy důležití dospělí v životě dospívajícího, nevede je třetí strana, ani neprochází výcvikem. Jde vlastně o kamarádství se starším člověkem, které je oboustranně přínosné (Pavlicová, 2013).

3. Základní znaky vztahu důležitých dospělých a dospívajících

Dříve se výzkumy spojené se sociálními vztahy dospívajících s významnými druhými orientovaly převážně na rodiče a vrstevníky. Přestože poskytly jakýsi vhled do života dospívajících, nepodařilo se plně či uspokojivě popsat sociální život dospívajících, protože byly zcela ignorovány vztahy s dalšími dospělými, které mohou velmi výrazně působit na život dospívajících (Galbo & Demetrulias, 1996).

V posledních desítkách let se tedy výzkumníci postupně začali zajímat o tyto další dospělé a ukázalo se, že mohou mít skutečně podstatný vliv na rozvoj dospívajících v různých oblastech jejich života. Je možné, že díky změnám v rámci složení rodiny, kdy stále více dětí a dospívajících vyrůstá pouze s jedním z rodičů, je větší potřeba důležitých dospělých jako kompenzačních vzorů, nebo je markantněji viditelný jejich vliv na život dospívajícího (Sterrett, Jones, McKee & Kincaid, 2011).

Důležití dospělí bývají v zahraniční literatuře označováni různými pojmy jako přirození mentoři (natural mentors) (Dubois et al., 2002), neformální mentoři (informal mentors) (Erickson et al., 2009), důležití dospělí vyjma rodičů (important nonparental adults) (Bowers, Geldhof & Schmid, 2014) a vlivní dospělí (influential adults) (Hirsch, Mickus & Boerger, 2002). V této bakalářské práci bude použit jednotný pojem důležití dospělí, protože nejlépe vystihuje význam dospělého jedince v životě dospívajícího a podtrhuje skutečnost, že nelze pouze přidělit problémového dospívajícího k libovolnému dospělému a čekat, že se projeví zázračný vliv. Jde o proces vzniku vztahu a na jeho kvalitu působí celá řada věcí (DuBois et al., 2002).

3.1 Osoby nejčastěji označované za důležité dospělé

Základní problematikou výzkumů bývá, koho dospívající vnímají jako důležité dospělé, a jestli se dají vysledovat nějaké obecné znaky.

Následující výčet rolí důležitých dospělých je převzat z výzkumu s americkými a čínskými respondenty ve věku 16-17 let: prarodič, teta/strýc, sestřenice/bratranec, starší sourozenec, kamarád rodičů, soused, starší kamarád, rodiče mého kamaráda/kamarádky, učitel, trenér, poradce a představitel církve (Bush & Dong, 2003). Nejedná o vyčerpávající

přehled a bylo by jistě možné najít ještě další možné role, nicméně poměrně dobře ilustruje širší nejčastěji zmiňovaných důležitých dospělých.

V jiném americkém výzkumu s 201 respondenty ve věku 16-17 let různého etnického původu, byli za důležité dospělé nezávisle na pohlaví dospívajícího v polovině případů uváděni rodinní příslušníci, nejčastěji šlo o starší sourozence, tety a strýce. Pouze 10% respondentů uvedlo učitele. Také se zdá, že je daleko obvyklejší vztah dospívajícího s důležitým dospělým stejného pohlaví, 65% chlapců uvedlo muže, a dokonce 73% dívek ženu. (Greenberger, Chen & Beam, 1998).

Další výzkum byl zaměřen na to, se kterými důležitými dospělými mají dospívající nejčastější kontakt a s kým si setkání nejvíce užívají. Obdobný dotazník byl zároveň rozdan i rodičům či opatrovníkům dospívajících, aby i oni vyhodnotili, s kým se děvčata a chlapci dle jejich názoru setkávají nejčastěji a s kým nejraději. Celkem výzkumný vzorek zahrnoval 518 dyád ze Západní Virginie. Respondenti z řad dospívajících byli ve věku 12-17 let, vzorek byl generově nevyvážený- 70% tvořila děvčata. Podle výsledku se dospívající nejčastěji setkávají s jejich oblíbenými učiteli a to v rozpětí od jednou týdně po několikrát týdně. V průměru mají jednou za týden až několikrát za měsíc kontakt se svými babičkami, dospělými rodinnými přáteli, tetami a sousedy (Rishel et al., 2007).

Možná nejzajímavější kategorií v tomto výzkumu je radost ze setkání. Všichni respondenti uvedli, že si minimálně, alespoň trochu užívají kontakt se všemi výše uvedenými důležitými dospělými. Ovšem nejvíce mají radost z kontaktu s babičkami, oblíbenými učiteli a tetami. Zajímavé bylo srovnání odpovědí v rámci dyády rodiče či opatrovníka a dospívajícího. Celkově rodiče/opatrovníci podceňovali četnost kontaktu i radost ze setkání u některých neformálních skupin důležitých dospělých jako například u strýce či bratrance/sestřenice. Naopak si vedli u skupin formálních, tedy například u učitelů, pastorů či sportovních trenérů, kde nadhodnocovali vyšší frekvence kontaktu i radost ze setkání (Rishel et al., 2007).

V jiném americkém výzkumu se 122 respondenty ve věku 14 až 19 let různé etnické příslušnosti, opět jasně vedly babičky tentokrát specificky z matčiny strany, kde je 60% dospívajících uvedlo jako nejvlivnějšího prarodiče. Dospívající pocházející z rozvedených rodin také hodnotili své prarodiče jako více angažované v jejich vztahu s rodiči, což by odpovídalo tomu, že v případě neúplné rodiny mohou prarodiče působit jako kompenzační vzory (Hirsch et al., 2002).

3.1.1 Rozdíly mezi příbuznými a nepříbuznými důležitými dospělými

Vztahy s příbuznými a nepříbuznými důležitými dospělými, se podstatně liší ve vzniku vztahu a jeho délce trvání. S většinou nepříbuzných důležitých dospělých se dospívající seznámili během poslední 4 let, kdežto s příbuznými se znají téměř celý svůj život. Na druhou stranu nepříbuzní důležití dospělí se častěji vídají s dospívajícím. Také konflikty bývají běžnější mezi dospívajícími a příbuznými dospělými, obzvláště jsou-li dospívajícími označeni jako zcela klíčoví v jejich životě, což odpovídalo nejvyššímu stupni hodnocení významnosti ve výzkumu. Může to být způsobeno tím, že příbuzní hodnocení jako zcela klíčoví zaujmají kompenzační roli za dysfunkční rodiče, převezme tedy jejich roli, tudíž možná klade na dospívajícího vyšší nároky a je více kritický (Beam et al., 2002).

Tato domněnka je v souladu s dalšími výsledky, kdy příbuzní důležití dospělí v průměru hodnotí vztah s dospívajícím jako významnější pro jejich vlastní život (4,25 / 3,5), byli by více smutní, pokud by vztah skončil (3,83 / 2,75) a zároveň oni sami byli častěji dospívajícími označováni jako zcela klíčoví. Následně pak výsledky uvádějí, že důležití dospělí hodnocení jako zcela klíčoví poskytují podporu významně častěji a jsou významní ve více oblastech, přestože se s dospívajícími vídali méně často než ostatní kategorie. Výzkum byl realizován na několika školách v Los Angeles, zúčastnilo se 243 respondentů ve věku 16-17 let, různého etnického původu. Dalších 61 respondentů bylo dotazováno formou rozhovoru (Beam et al., 2002).

3.2 Postavení důležitých dospělých vůči rodičům a vrstevníkům

Jak již bylo uvedeno v předchozí části práce, důležití dospělí jsou jakousi podkategorií v rámci významných druhých (Owens, 2007). Avšak úloha důležitých dospělých se v mnoha aspektech odlišuje od úlohy vrstevnické skupiny či rodičů.

Jsou schopni poskytnout zdroje, které vrstevníci nabídnout nemohou, kupříkladu rady založené na zkušenostech, zároveň s nimi dospívající mohou mluvit o věcech, o kterých nemohou či nechtějí mluvit s rodiči, například o vztazích a sexuálních aktivitách (Sterrett et al., 2011). Pro ilustraci je uvedena část rozhovoru výzkumníka s 16letým chlapcem: „Mohu s ním mluvit o věcech, o kterých bych nemohl mluvit se svými rodiči, jako jsou vztahy a sex. Nemluví se svými rodiči o některých věcech, mohli by nastavit nová pravidla, ale pokud se

svěřím jemu, nic takového se nestane a navíc mi poradí. Můžu mu říct cokoli, s čím se mohu svěřit svým přátelům, ale on mi poradí jako dospělý- nevedl by mě špatným směrem“ (Beam et al., 2002).

V souladu s touto odpovědí 60% respondentů hovoří otevřeněji s důležitými dospělými, 9% naopak s rodiči a 31% mluví s rodiči i důležitými dospělými stejně otevřeně (Beam et al., 2002).

Tyto vztahy také bývají charakteristické svou nekonfliktností. 79% důležitých dospělých a 68% dospívajících v rozhovoru uvedlo, že nikdy nebo velmi málokdy mezi nimi dochází k hádce. 31% dospívajících shledává důležité dospělé jako méně odsuzující a trestající než své rodiče, pouhá 2% to vnímají obráceně a většina (67%) říká, že je to stejné. 85% vnímá důležité dospělé a své vrstevníky jako stejně kritické a odsuzující, 11% posuzuje důležité dospělé jako méně kritické a odsuzující než jsou jejich přátelé a 4% si myslí opak. Výzkumný vzorek je popsán v předchozím textu (Beam et al., 2002).

3.3 Vznik vztahu důležitých dospělých a dospívajících a fáze jeho vývoje

Vztahy mezi dospívajícími a důležitými dospělými se spíše vyvíjí přirozeně a postupně než náhle nebo jako důsledek zvláštních okolností. V této souvislosti velmi výstižně odpověděla starší sestra dospívajícího, že vždy byla důležitá a s tím, jak její bratr dospíval a více poznával sám sebe, začala být důležitá ještě více, protože mu dávala najevo, jak moc ho má ráda a jak moc jej potřebuje. Bylo to postupné, začali tu být jeden pro druhého, jak postupně dospívali (Beam et al., 2002).

Pouze 23% vztahů dospívajících s důležitými dospělými vzniklo v souvislosti s nějakou významnou událostí. Nejčastěji, ve 46% případů, byly za tuto významnou událost označeny rodinné problémy, následovali u 27% emoční, fyzické či behaviorální problémy, u 14% dospívajících šlo o změny v prostředí nebo jiné změny, 9% řešilo problémy s vrstevníky a 5% se školou (Beam et al., 2002).

Aby nebyla jednostranně zdůrazňována role dospívající při výběru důležitého dospělého a vzniku vztahu, je třeba uvést, že 92% dotazovaných důležitých dospělých odpovědělo, že se zapojili do života dospívajícího, protože je zábavné s ním být. Dospělí

považují jejich vztah za velmi důležitý a byli by velmi smutní, kdyby došlo k jeho ukončení (Beam et al., 2002).

Následující výzkum poměrně pěkně ilustruje fáze, kterými vztah prochází, a to jak z pohledu dospívajícího, tak důležitého dospělého. J.Lanker se zaměřil na zmapování oblasti vztahů důležitých dospělých a dospívajících křesťanů. Protože jde o první výzkum v této oblasti, zaměřil se na sběr kvalitativních dat formou focus group. Celkem bylo utvořeno 8 skupin, ve 4 různých městech. V každou skupinu tvořilo 4-6 respondentů. V každém městě byla jedna skupina dospívajících a jedna skupina důležitých dospělých. Celkově se zúčastnilo 19 dospělých (9 mužů a 10 žen) a 17 dospívajících (7 děvčat a 10 chlapců) různého věku. Většina vztahů se utvořila v rámci kontextu církevní organizace, tudíž církev byla determinována jako organizační faktor vztahu (Lanker, 2012).

Důležití dospělí nejčastěji uváděli, že jejich vztah s dospívajícím začal skrze kamarádství s jejich potomkem, nebo v rámci zapojování se v náboženských aktivitách. Dospívající uváděli seznámení s důležitými dospělými přes jejich rodiče, či byli osloveni v rámci nějaké církevní aktivity (např. skupiny pro mladé). Rozdíl byl ve vnímání počátku, kdy se dospělý stal významný v životě dospívajícího. Důležití dospělí uváděli rozmezí několika týdnů od seznámení, kdežto dospívající řádově několik měsíců (Lanker, 2012).

J.Lanker se také zajímal o motivaci důležitého dospělého být ve vztahu. Na otázku, proč jsou v takovémto vztahu, odpovídali dospělí dvěma způsoby. *Bud'* byli na základě již existujících vazeb s dospívajícím, osloveni přímo jím či jeho rodiči, aby si společně vyrazili. Nebo se setkali v rámci nějaké skupiny a cítili, že dospívající potřebuje nějaký podobný vztah, viděli v něm potenciál nebo mu chtěli pomoci vyvarovat se stejných chyb, jaké udělali v minulosti oni sami. Dospívající chtěli někoho mimo jejich rodičů, komu mohou věřit a hlavně potřebovali průvodce, který jim pomůže s důležitými životními rozhodnutími. Také uváděli, že cítí podobnost s vybraným dospělým a cítí se díky němu sami se sebou dobře (Lanker, 2012).

Důležití dospělí i dospívající uvádějí, že se schází, kdykoliv je příležitost. Společné aktivity se liší v závislosti na pohlaví. Muži obvykle tráví společný čas při nějaké fyzické aktivitě. Ženy si povídají v kavárnách nebo doma. Obě pohlaví však obdobně popisují charakteristiky jejich interakcí. Dospělí své chráněnce poslouchají, vnímají je odpovědné sami za sebe a oceňují jejich úspěchy. Jedna z respondentek ze skupiny dospělých uvedla, že se snaží zaměřit spíše na pozitivní věci, nechat dospívajícího mluvit a klást mu otázky, snaží se pomoci mu přemýšlet nad tím, co dělá, než říkat, co má nebo by měl dělat.

Dospívající celkově souhlasí s výše zmíněným popisem rozhovorů, ale doplňují, že poté, co je důležití dospělí vyslechnou, jim dávají rady do života (Lanker, 2012).

Dospívající i dospělí označovali svůj vztah za kamarádství. Dospívající oceňují, že se o ně důležití dospělí skutečně zajímají, snaží se je opravdu poznat, a když je opravdu poznají, snaží se je podporovat, vést k zodpovědnosti za sebe samé, ovšem ne za každou cenu. Odpověď jedné 16leté dívky celou věc dobře ilustruje: „Myslela jsem, že bude hrozně našťvaná, ale řekla, že je jen zklamaná. To mě přimělo se zamyslet proč. Mí rodiče prostě vyletí a je to. Ona mě pořád má ráda, ale řekne mi, že co jsem provedla, bylo špatné. Vrtalo mi to hlavou, ale nakonec mi to vážně pomohlo (Lanker, 2012, s. 39).“

Zdá se, že vztahy obvykle prochází třemi fázemi: nasloucháním, konverzací a přátelstvím. Délka fází bývá různá, ale obvykle první fáze trvá 6 měsíců až rok. Typicky bývá spojena s krátkými pravidelnými rozhovory. Jejich účelem je zjištění, zda si budou s dospělým rozumět a co se stane se svěřenými informacemi, jestli se nedostanou k rodičům. Jak už bylo řečeno, dospívající nechtějí, aby jim někdo říkal, co mají dělat, ale někoho moudrého, kdo jim pomůže se nad celou věcí zamyslet (Lanker, 2012).

Pro překlenutí do další fáze je klíčová schopnost nalézt spojení s dospívajícím a podstatnou úlohu zaujímá vzájemné svěřování a otevřenost. Svěřil-li se dospělý, dodá to dospívajícímu odvalu začít mluvit o hlubších problémech, protože se druhý svěřil, dospívající cítí, že může udělat to samé. Děvčata i chlapci stále chtějí, aby je dospělý poslouchal, ale aktivněji vyžadují jeho rady. V nejlepším případě se pak společně snaží bojovat s problémy. Možná oproti jiným skupinám respondentů, spojuje všechny skupiny z tohoto výzkumu vnímání Slova Božího jako společného průvodce (Lanker, 2012).

Postupem času se vztah promění v kamarádství a oba vnímají, že něco dávají a na oplátku i něco získávají (Lanker, 2012).

Pokud se dospívající odstěhuje nebo začne studovat na vysoké škole, stane se mnohdy kontakt velmi nepravidelným. Řada dvojic pak alespoň využívá sociálních sítí a elektronické komunikace. Avšak i když dvojice spolu pravidelně nekomunikuje, sejdou-li se, probíhá interakce obdobně jako dříve (Lanker, 2012).

Dospělí i dospívající, mají jasná očekávání a představy úspěšného vztahu. Když dospělí vidí, že se jeho chráněncem rozvíjí pozitivním směrem, je trpělivý, laskavý, zůstane v kontaktu s Bohem, církví a s důležitým dospělým samotným, pak cítí, že jeho podpora měla cenu. Dospívající oceňují, když jim dospělý pomůže najít jejich vlastní odpovědi, sdílí jejich cestu, provází je jejich poznáváním bible, je upřímný, pomáhá jim s nalezením jejich

životních cílů a udržováním vědomí odpovědnosti za splnění svých vlastních snů (Lanker, 2012).

Pro praxi se tedy doporučuje pastorům organizovat aktivity pro celé rodiny, vytvářet příležitosti pro seznámení a konverzaci. Podporovat mladé vedoucí různých skupin pro setkávání ve dvojicích s jednotlivými členy skupinky pro vytvoření možnosti důvěry a hlubší konverzace. Dávat příležitost dospělým z jejich kongregace podělit se o své zkušenosti, svůj životní příběh (Lanker, 2012).

3.4 Souvislosti mezi vztahem s rodiči a důležitým dospělým

Ježek upozorňuje na význam pohledu rodičů na pomoc při výchově od dalšího dospělého, zejména na fakt, že někteří rodiče těžko přijímají, že by na jejich potomka výchovně působil ještě někdo jiný. Rodiče si mnohdy neuvědomují, že zdroje schopnosti vytvářet příležitosti pro získávání nových zkušeností dospívajícího jakéhokoliv člověka jsou omezené a specifické. Přitom čím více se zdroje rodičů a dalších dospělých doplňují a posilují, tím jsou efektivnější a přínosnější (Ježek, 2006). Bylo by jistě zajímavé ověřit v praxi, jaké procento rodičů vítá přínos působení dalších dospělých a jaké naopak zaujímá negativní postoj. Nicméně výzkum by musel vzít v úvahu sociální desirabilitu.

Avšak někteří výzkumníci se rozhodli prozkoumat, zda existuje souvislostmi mezi vztahem s důležitým dospělým a vztahy s rodiči. Názory na tuto problematiku se různí.

Ve výše popsaném výzkumu vyšla pozitivně signifikantně významná korelace pouze mezi frekvencí podpory od dospělého a frekvencí konfliktů mezi dospívajícími a jeho rodiči. V ostatních kategoriích vztahujících se k důležitým dospělým- frekvenci podpory; frekvencí konfliktů a frekvencí kontaktu, se neprokázala souvislost se žádnou kategorií zkoumanou u k vrstevníků či rodičů- šlo o vřelost rodičů, vřelost vrstevníků a konflikty s rodiči. Celkově se tedy zdá, že na zmiňované proměnné ve vztahu k důležitému dospělému nepůsobí vrstevnická skupina, ani vztah s rodiči (Beam et al., 2002).

Naopak, zaměřili-li se výzkumníci na rodičovský styl a vztah chlapců a děvčat s důležitými dospělými, zjistili, že dospívající s rodiči s autoritativním či vysoce podílejícím se (highly involved) rodičovským stylem se častěji vídají s nějakým důležitým dospělým. Opět šlo o reprezentativní vzorek americké populace, ovšem věkové rozmezí respondentů bylo 14-18 let, přičemž v každém ročníku bylo kolem 1000 respondentů (Bowers, Johnson, Buckingham, Gasca, Warren, et al., 2014).

Ve prospěch existence souvislosti vyšly výsledků výzkumu L. Pallockové a S. Lambornové se dvěma skupinami respondentů odlišného etnického původu. Jednalo se Afroameričany a Američany evropského původu, věkové rozmezí obou skupin se pohybovalo mezi 14. a 15. rokem. Výsledky totiž naznačují, že existuje souvislost mezi akceptujícím rodičovským stylem a pozitivním přístupem k učiteli, obzvláště u amerických dospívajících evropského původu (Pallock & Lamborn, 2006).

3.5 Proměnné působící na vztah s důležitým dospělým na straně dospívajícího

Výsledky výzkumu naznačují, že vztahy s důležitými dospělými navazují daleko častěji dívky než chlapci (83% dívek vs. 68% chlapců). Dívky také přirovnávají svůj vztah s důležitým dospělým k svému vztahu s rodiči, což by mohlo souviset s průměrným věkem důležitých dospělých- děvčata uváděla 38,7 let, chlapci 34 let. Údaje jsou převzaty z amerického výzkumu s 201 respondenty ve věku 16-17 let různého etnického původu (Greenberger et al., 1998).

Výzkumníci dalšího americké studie si kladli otázku, zda vztahy s důležitými dospělými snižují nerovnosti mezi dospívajícími tím, že umožňují znevýhodněným dospívajícím kompenzaci nedostatku sociálních zdrojů, nebo naopak podporují nerovnosti jako další doplňkové zdroje dospívajících s dobrým sociálním zázemím. Výsledek naznačuje, že dospívající s více sociálními zdroji s vyšší pravděpodobností mají ve svém životě dospělého, kterého považují za významného. Na druhou stranu dospívající s méně sociálními zdroji vykazují ze vztahu s důležitým dospělým více prospěchu (Erickson et al., 2009).

Pravděpodobnost vztahu s důležitým dospělým také souvisí s pozitivními osobnostními vlastnostmi, atraktivním fyzickým vzhledem, vyššími aspiracemi v oblasti vzdělání a vyšší inteligencí. 82% respondentů vyhodnocených jako zvýhodnění ve většině kategorií mělo vztah s důležitým dospělým oproti pouhým 44% vyhodnocených jako znevýhodnění. Pro výzkum byla použita data z 3 vlny sběru National Longitudinal Study of adolescent, vzorek respondentů se skládá ze 14 322 dospívajících ve věku 12 až 18 let (Erickson et al., 2009).

3.6 Etnické a kulturní rozdíly vztahů důležitých dospělých s dospívajícími

Role vztahu důležitého dospělého se může lišit v závislosti na různých komunitách, národnostech či etnickém původu. Například se zdá, že u jižanských národů bývají rodiny více propojené a více se angažují i v průběhu dospívání než rodiny pocházející ze severu (Pallock et al., 2006). Řada výzkumů se proto zaměřuje na mapování vztahů dospívajících s důležitými dospělými u různých etnických skupin. Vzhledem k tomu, že jde z velké části o americké výzkumy, nejvíce se zaměřují na afroamerické etnikum a jeho specifika. Několik výzkumů se zabývá hispánskou a asiatskou částí obyvatelstva.

Výzkumy ukazují, že vazby s důležitými dospělými bývají v rámci komunity Afroameričanů daleko běžnější než u Američanů evropského původu, díky pevnějším mezigeneračním vztahům v rodinném kruhu i mimo něj. Významnou roli hraje socioekonomický status, kdy nejsilnější vazby bývají u chudých částí obyvatelstva. V rámci široké rodiny je kladen důraz na děti. Běžná bývá tzv. sdílená péče o děti, kdy je v péči o skupinu dětí zapojeno více dospělých. Vyskytují se i neformální adopce v širší rodině. Obecně starší Afroamerické ženy často převezmou roli jiných matek a přispívají tak obecně k rozvoji afroamerických dospívajících (Stack, 1974 podle Hirsch et al., 2002).

Kdežto u bělošských dospívajících nebývají blízké vztahy s příbuznými tak běžné, dokonce jeden z respondentů přirovnal rozpravu s příbuznými k rozhovoru s cizím člověkem na autobusové zastávce. Rozhovory probíhají ve skupinkách, kladou se jen určité typy otázek a hovory jsou celkově velmi povrchní. Ve vztahu k prarodičům, cítí dospívající jakýsi závazek k autonomii rodičů a nechtějí prarodiče zatahovat do jejich sporů s rodiči. Výzkum by realizován se skupinou 122 amerických dospívajících ve věku 14-18 let. Z celkového počtu respondentů bylo 49% bělochů a 43% Afroameričanů (Hirsch et al., 2002).

I v dalších výsledcích byly nalezeny signifikantně významné rozdíly. 70% afroamerických dospívajících uvedlo jako nejlivnějšího prarodiče babičku z matčiny strany, u bělochů šlo o 52%. Bělošští dospívající naopak častěji uváděli dědu z matčiny strany, ovšem tento rozdíl nebyl signifikantně významný. To, že jsou jako významnější uváděni prarodiče z matčiny strany, může souviset se zjištěním, že rozvedené matky nejvíce využívají vazeb s rodinnými příslušníky. Afroameričtí dospívající z rozvedených rodin hodnotili své prarodiče jako více se zapojující než bělošští nezávisle na socioekonomickém statusu rodiny. Afroamerické dívky více zapojují své prarodiče do svých vztahů s vrstevníky

než chlapci. U bělošských dospívajících nebyl rozdíl. Rovněž zde nebyla nalezena souvislost se socioekonomickým statutem (Hirsch et al., 2002).

Protože více než polovina respondentů žila pouze s rozvedenou matkou a autoři výzkumu předpokládali, že mezi prarodiči budou pravděpodobně převládat babičky, rozhodli se zaměřit na důležité dospělé- muže, aby prozkoumali zastoupení mužské role u dospívajících. Z celkového počtu respondentů má 44% ve svém okolí dospělého muže, jež zastává v jejich životě významnou roli. Nejčastěji byl tímto důležitým dospělým strýc (24% respondentů), následovaný dospělým bratrem (13%). Zde byl ovšem nalezen zajímavý rozdíl mezi pohlavím a rasou, kdy 44% bělošských chlapců považovalo nějakého muže ze svého okolí za důležitého dospělého, oproti 34% bělošských dívek. U Afroameričanů byl trend opačný. 58% dívek označilo nějakého dospělého muže jako důležitého dospělého, chlapců bylo méně, a to 41%. Neprokázal se žádná souvislost s rodinným uspořádáním (Hirsch et al., 2002).

Celkově se odhalilo, že ze všech skupin mají právě afroamerické dívky největší vazby s důležitými dospělými, Afroameričané častěji zmiňovali vazbu na strýce či staršího bratra. Afroameričtí dospívající uváděli více angažovanosti ze strany prarodičů v oblasti vztahů dospívajících s rodiči a vrstevníky. Nicméně z celkového vzorku celých 28% dospívajících uvedlo, že se nikdy nebaví s prarodiči o jejich vztahu s rodiči. I zde byl obrovský rozdíl mezi bělochy, kde šlo o 68% dospívajících, oproti menšině Afroameričanů, tedy 16%. Ačkoliv byly velké rozdíl v socioekonomickém statusu, neprokázala se zde žádná souvislost s vazbou na důležité dospělé (Hirsch et al., 2002).

Afroameričtí dospívající také více probírají se svými mužskými důležitými dospělými vztahy s rodiči a vrstevníky, u této položky však pozdější analýzy ukázaly, že větší roli než rasa zde hraje socioekonomická úroveň (Hirsch et al., 2002).

Cílem dalšího výzkumu je srovnání důležitých dospělých u 3 etnických skupin. Jedná se o Američany hispánského, evropského a asiatského původu. Respondenti jsou studenti posledního ročníku střetí školy v Los Angeles. Všichni respondenti byli ve věku 17-18 let, přičemž z celkového počtu 355 respondentů je 96 asiatského původu, 144 hispánského a 115 evropského. Důležití dospělí hispánského původu dosahovali v průměru nižšího stupně vzdělání než evropští či asiatské Američané. Nebyli rozdíly v zaměstnanosti, ale důležití dospělí asiatského původu měli prestižnější zaměstnání než ostatní. Rovněž se neprokázal signifikantně významný rozdíl ve zkoumaných psychologických charakteristikách dospělých- vřelosti, akceptování, depresivních symptomů ani problémového chování (Haddad, Chen & Greenberger, 2011).

U všech zmiňovaných etnik vykazovali důležití dospělí pozitivnější psychologické profily než rodiče a vrstevníci, v některých případech i než partneři dospívajících. Byli hodnoceni jako vřelejší a více akceptující než rodiče a vrstevníci. Rovněž se u nich z pohledu dospívajících vyskytuje méně depresivních symptomů a problémového chování než u vrstevníků. U dospělých hispánských Američanů byl i nižší výskyt depresivních symptomů a problémového chování než u partnerů dospívajících. Největší souvislost mezi sebevědomím (self-esteem) a vřelostí dospělého byla u asiatských Američanů. Problémové chování dospělých naopak více pozitivně korelovalo s problémovým chováním evropských dospívajících než asiatských či hispánských. U Hispánců bylo problémové chování negativně spojeno se sebevědomím (self-esteem). (Haddad et al., 2011).

Třetí výzkum porovnává 2 skupiny respondentů, a to dospívající v Číně a ve Spojených státech. Věk respondentů je 16-17 let, 502 respondentů jsou Číňané a 201 Američané. Podle očekávání signifikantně více Číňanu, konkrétně se jednalo o 30% oproti pouhým 10% Američanů. Naopak Američané častěji uváděli představitele církve a trenéra. Předpoklad výzkumníků, že Číňané budou mnohem častěji uvádět někoho z rodiny, se nepotvrdil. Rovněž nebyla nalezena souvislost mezi vzděláním rodičů a sociální rolí důležitého dospělého. Čínští důležití dospělí také více motivují dospívající k dosahování školních úspěchů. Čínští dospívající častěji vnímají důležitého dospělého jako vzor (Bush et al., 2003).

3.7 Oblasti poskytované podpory důležitými dospělými dospívajícím

Dalším cílem výzkumů zabývajících se problematikou konceptu důležitých dospělých bývá zmapování způsobů a oblastí poskytované podpory a dále pak možné souvislosti s rozvojem dospívajících. Jedná se o velmi zajímavou a klíčovou problematiku, neboť některé z níže uváděných kategorií podpory bývají sdělovány i jako podstatné faktory vzniku vztahu. Kupříkladu jde o tzv. obecnou podporu (general support), tedy naslouchání, možnost spolehnout se na důležitého dospělého, potvrzování důležitosti a výjimečnosti vlastní osoby (Lanker, 2012).

V již výše uvedeném výzkumu s 201 respondenty ve věku 16-17 let různého etnického původu, bylo na základě odpovědí na otázku týkající se oblastí významnosti důležitého

dospělého v životě chlapců a děvčat, vymezeno 10 oblastí poskytované podpory (Greenberger et al., 1998). Jedná se o poskytování motivace pro plnění školních povinností (např. změna postojů ke škole), pomoc při řešení interpersonálních problémů (např. pomoc se zvládnutím situace týkající se rozvodu rodičů), podporu rozvoje dospívajícího a pomoc při řešení problémů (např. změna přístupu ke svému životu nebo změna vyjadřování se) podporu zájmů dospívajícího (např. seznámení s novým zájmem), finanční podporu, obecnou podporu (např. naslouchání, spolehlivost, zájem), sdílení intimity (vzájemné svěřování se), dospělý slouží jako vzor a respekt, rovnost (např. respektování názoru dospívajícího) (Greenberger et al., 1998).

Tyto kategorie oblastí podpory bývají často používány v dalších výzkumech. Například v již mnohokrát uváděném americkém výzkumu s respondenty ve věku 16-17 let, 80% dospívajících označilo své důležité dospělé jako významné, protože je respektovali, poskytovali jim emocionální podporu, mohli s nimi mluvit a podporovali různé aktivity dospívajících. Více než polovina respondentů uvedla i dalších 6 kategorií- pomoc se školou, vztahy, osobními problémy, finančními problémy a vnímání důležitého dospělého jako vzoru. V celkovém průměru všech oblastí byli důležití dospělí hodnoceni 7,5 z 10 položek způsobů významnosti (Beam et al., 2002).

Frekvence poskytované podpory za posledních 6 měsíců byla v průměru 2x-4x týdně (Beam et al., 2002).

Dalším obdobným, rovněž používaným, členěním typů podpory je instrumentální podpora, emoční podpora, informační podpora a ocenění (Sterret et al., 2011).

Výzkumy spojené s důležitými dospělými se zaměřují i na působení podpory poskytované dospělými na rozvoj dospívajících v různých oblastech. Zatím je obtížné vyvozovat nějaké závěry, výzkumy spíše ověřují možnou existenci souvislostí. V následujícím textu budou uvedeny některé výzkumy z oblasti vzdělání, rizikového chování, sebepojetí a sebevědomí.

Nejvíce prostoru bude věnováno vzdělání, protože ve vyspělých společnostech bývá považováno za hlavní povinnost dospívajících a více bývají oceňováni jedinci s dobrým školním prospěchem.

Rizikové chování, sebepojetí a sebevědomí rovněž souvisí se vzděláním. Kupříkladu užívání návykových látek se s velkou mírou pravděpodobnosti promítne ve formě zhoršeného prospěchu. Naopak se zdá, že pozitivnější sebevědomí působí kladně v oblasti vzdělání.

3.8.1 Vzdělání

Napříč výsledky výzkumů se potvrzuje pozitivní působení vztahu s důležitým dospělým na vzdělání dospívajících. Avšak stále zůstává mnoho nezodpovězených otázek. Pro praktické využití by bylo úžasné znát odpověď na otázku, co přesně pozitivně působí na postoje dospívající ke vzdělání. Jde o povzbuzování, dodávání sebedůvěry, nenásilné poskytování úhlu pohledu dospělého na důležitost vzdělání, působení dospělého jako vzoru, kterému se chce dospívající přiblížit, nebo něco úplně jiného? Nebo jde o kombinaci výše uvedených faktorů? Zatím neznáme odpovědi, i když na základě výzkumů se již formují možné hypotézy.

B. Sánchez, P. Esparzová a Y. Colón se zaměřili na dospívající s latinoamerickým původem. Výzkum realizovali v posledním ročníku jedné středozápadní školy, kde 95% studentů byli Latinoameričané a 4% Afroameričané. Tuto školu dokončí jen polovina studentů. Záškoláctví je na denním pořádku, každý den chybí 20% studentů a 20% z nich zároveň chybí 18 a více dní z celkového počtu 180 školních dní, a to bez omluvenky. 85% studentů na této střední škole má nárok na obědy zdarma, pochází tedy z chudých rodin (Sánchez, Esparzo & Colón, 2008).

Pro realizaci výzkumu byli vybráni studenti posledního ročníku, celkem výzkumný vzorek tvořilo 140 Latinoameričanů ve věku 17-18 let. 46% matek a 44% otců respondentů mělo nižší než středoškolské vzdělání. Výše zmíněné okolnosti mají obecně negativní na školní docházku, známky a pravděpodobnost dalšího vzdělávání (Sánchez et al., 2008).

54% respondentů uvedlo, že mají ve svém okolí alespoň jednoho člověka, kterého vnímají jako důležitého dospělého (Sánchez et al., 2008). Vzhledem k obecné populaci ve Spojených státech, jde o relativně nízký počet, obvykle se jedná o 60-80% (Sterrett et al., 2011). Avšak tento údaj odpovídá zjištění jiného amerického výzkumu, kde se uvádí, že dospívající pocházejících ze znevýhodněné části populace, s nižší pravděpodobností naváží vztah s důležitým dospělým (Erickson et al., 2009). 32% osob označených jako důležité dospělí v životě dospívajících byli sourozenci a 43% bylo ze širší rodiny. Velká část důležitých dospělých tedy pochází ze stejného prostředí jako dospívající.

Výsledky naznačují, že dospívající, kteří považují alespoň jednoho dospělého ve svém životě za důležitého, měli během roku méně absencí, s vyšší pravděpodobností chtěli pokračovat v dalším studiu, více věřili, že uspějí ve školním kurzu angličtiny a současně hodnotili tento kurz jako cennější pro jejich další život a více se cítili být součástí školního

kolektivu, než ti bez vztahu s důležitým dospělým. Obě skupiny se nelišily v průměru školních známek.

Vyšší počet dospělých označených za důležité negativně koreloval s počtem absencí a pozitivně s pravděpodobností dalšího studia a pocitem sounáležitosti ke škole. Naopak se neprokázala souvislost s klasifikací, aspiracemi a vírou v úspěch v kurzu angličtiny (Sánchez et al., 2008). Na výsledky spojené s počtem důležitých dospělých lze nahlížet s jistou rezervou vzhledem k poměrně nízkému počtu respondentů v jednotlivých skupinách, ovšem shodují se zjištěními dalších výzkumů. Například se uvádí, že příbuzní důležití dospělí jsou významnější pro dospívající s více sociálními zdroji (Erickson et al., 2008).

Z výsledků výzkumu se dá usuzovat, že důležití dospělí, jež nejsou příbuzní s dospívajícími, u tohoto vzorku respondentů pozitivněji působí na oblast vzdělání dospívajících, neboť dospělí nepocházející z rodiny dospívajícího dosahovali vyššího vzdělání než příbuzní důležití dospělí. Úroveň vzdělání důležitého dospělého souvisela s lepším průměrem školních známek, vyššími aspiracemi i očekáváními v úrovni budoucího dosaženého nejvyššího vzdělávání. Naopak délka vztahu byla spojena s pocitem menší sounáležitosti ke škole. Frekvence kontaktu s příbuznými i nepříbuznými důležitými dospělými byla spojena s nižší absencí ve škole (Sánchez et al., 2008).

Významným faktorem by tedy mohla být úroveň vzdělání důležitých dospělých. Z celkového počtu 28 nepříbuzných důležitých dospělých bylo 11 učitelů a 5 pastorů. Výzkumníci taktéž srovnávali jednotlivé skupiny- dospívající s důležitým dospělým, který nebyl v příbuzenském poměru, dospívající s příbuzným důležitým dospělým a dospívající bez důležitého dospělého. Dospívající, kteří měli zároveň důležité dospělé pocházející z rodiny i mimo ni, byli vyloučeni kvůli nízkému počtu. Dospívající s nepříbuznými důležitými dospělými s vyšší pravděpodobností očekávali úspěch v budoucím životě než ti bez důležitých dospělých. Obě skupiny s důležitými dospělými se cítili být více součástí školního kolektivu (Sánchez et al., 2008).

V jiném americkém výzkumu analyzovali data z National Longitudinal Study of Adolescent Health (Add Health) a Adolescent Health and Academic Achievement (AHAA), čímž získali reprezentativní vzorek americké populace dospívajících ve věku 12 až 18 let. Zaměřili se na souvislosti mezi důležitými dospělými a vzděláním s ohledem na ostatní vlivy.

Výsledky ukazují, že pozitivní atmosféra na úrovni interakce student a učitel bývá spojována s lepším školním prospěchem. Mezi učiteli, kteří jsou vnímáni jako důležití dospělí, a dokončením školy se ukazuje nejvyšší korelace, ale i ostatní důležití dospělí byli

spojování s pozitivním vlivem na dokončení školy. Podstatné na tomto výzkumu je, že efekt vztahu dospívajícího s důležitým dospělým se prokázal jako silně signifikantně významný i po zohlednění ostatních zdrojů zahrnujících sociální zázemí, rodiče, vrstevníky a osobní zdroje (Erickson et al., 2009).

Dospívající zvýhodnění v rámci kategorie rodičovských zdrojů vnímají signifikantně častěji své učitele jako důležité dospělé. Jde o 20% zvýhodněných dospívajících, kdežto u znevýhodněných jde pouze o 14%. Ovšem jak již bylo zmíněno v části popisující obecné charakteristiky vztahů dospívajících s důležitými dospělými, znevýhodnění dospívající ze vztahu více prosperují (Erickson et al., 2009).

Další longitudinální výzkum se zabýval dospívajícími Afroameričany, první sběr dat se uskutečnil v prvním ročníku střední školy, tedy ve věku 14-15 let, další 3 vlny sběru dat probíhaly vždy s ročním odstupem, poté byly realizovány ještě další 3 vlny sběru, kdy už by respondenti měli mít střední školu dokončenou, mezi těmito posledními 3 sběry již byl odstup dvouletý. Podle výsledků výzkumu se zdá, že vztah s důležitým dospělým přispívá k vnímání vzdělání jako velmi důležitého pro budoucí úspěch. Intenzita vnímání důležitosti vzdělání v posledním ročníku střední školy, tedy v 17-18 letech, predikovala dosaženou úroveň vzdělání o 5 let později. Zajímavé je, že z 541 respondentů jich pouze 9 označilo za důležitého dospělého někoho ze svých učitelů (Hurd, Sánchez, Zimmerman & Caldwell, 2012). Přičemž právě učitelé bývají obecně označováni jako nejvýznamnější důležití dospělí v oblasti vzdělávání (Erickson et al., 2009).

Důležití dospělí v tomto vzorku respondentů také pozitivně působili na identitu dospívajících ve vztahu k jejich etnické příslušnosti, která také nepřímo ovlivňuje vnímání důležitosti školy. Výsledky výzkumu naznačují, že skrze podporování úcty ke své rase, důležití dospělí mohou přispívat k motivaci být úspěšný ve škole a případně motivaci pokračovat v dalším vzdělávání, a to nejen kvůli osobnímu rozvoji, ale i svému etnickému původu, obzvláště vzhledem k překážkám, kterým museli a mnohdy stále musejí Afroameričané čelit v přístupu ke vzdělání (Hurd et al., 2012).

N. Hurd a M. Sellers sesbírali data ze 3 středních škol v jednom ze středozápadních států USA, čímž získali 259 respondentů s průměrným věkem 14 let. Školy byly z různých oblastí a lišily se v socioekonomickém statusu studentů i jejich rasovém složení. V jednotlivých školách mělo 22%, 29% a 71% studentů nárok na obědy zdarma či se sníženou cenou kvůli finanční situaci rodiny. 220 respondentů se označilo za Afroameričany, zbývajících 39 za míšence dvou či více ras. Podle délky vztahu, angažovanosti, blízkosti a četnosti kontaktu dospívajícího s důležitým dospělým, byli

respondenti rozdělení na skupiny dospívajících s více a méně významným vztahem s důležitým dospělým. Třetí skupinu tvořili respondenti bez identifikovaného důležitého dospělého (Hurd & Sellers, 2013)..

Vztahy hodnocené jako významnější byly spojeny s lepšími sociálními dovednostmi a vyšším well-being, přičemž oboje bylo spojeno s větším zapojením a angažovaností ve škole z hlediska hodnocení studentů i učitelů (Hurd et al., 2013).

Ve výzkumu s afroamerickými matkami ve věku 11 až 19 let všechny uvedly, že jim jejich důležitý dospělý pomáhá zůstat nebo pokračovat ve škole. Dospívající matky, jejichž vztah s důležitým dospělým vydržel po celé 2 roky výzkumu, také 3,5 vyšší pravděpodobností zůstaly ve škole či ji dokončily (Klaw, Rhodes, Fitzgerald, 2003).

Obdobné výsledky potvrzuje i řada dalších výzkumů, které nebyly primárně zaměřeny na oblast vzdělání. Podle M. A. Zimmerman, J. B. Bingenheimer a P. C. Notaro (2002) dospívající s důležitým dospělým sami sebe vnímají více jako součást školního prostředí a považují vzdělání za důležitější. Respondenti byli ve věku 16-17 let.

Rovněž výsledky dalšího výzkumu s 15letými americkými respondenty Afroamerického a evropského původu naznačující, že daleko více než rodičovský styl jsou se školním úspěchem spojeny zkušenosti ze školního prostředí jako například míra akceptace behaviorální kontroly (Pallock et al., 2006).

Zatím je velice obtížné generalizovat výsledky jednotlivých výzkumů. Přesto se Sterrett et al. pokusili identifikovat několik oblastí, ve kterých byla prokázána souvislost důležitých dospělých a vzdělání dospívajících napříč různými výzkumy. Šlo o pozitivní postoje ke vzdělání, motivaci a důvěru ve vlastní schopnosti, školní docházku a úspěchy ve školní sféře (Sterret et al., 2011). Avšak je třeba podotknout, že mnohé z analyzovaných výzkumů se zaměřovaly pouze na učitele či zkoumaly zdroje sociální opory obecně, tedy zahrnovaly i vrstevníky a rodiče.

3.8.2 Sebepojetí a sebevědomí

V nedávné době se výzkumy začali věnovat souvislostem mezi vztahem s důležitým dospělým, sebepojetím a sebevědomím.

Výsledky kvalitativního výzkumu s 10 americkými dospívajícími mexického původu ve věku 18-20 let (5 dívek a 5 chlapců), naznačují existenci souvislosti mezi vztahem

s důležitým dospělým a pozitivnějším sebepojetím (Sánchez, Reyes & Singh, 2006). Ovšem tento vzorek je velmi malý pro jakákoliv zobecnění.

Další výzkumy se zaměřují na specifické skupiny důležitých dospělých.

První z nich zkoumal souvislosti vztahů dospívajících s příbuznými dospělými. Počet respondentů byl 185, průměrný věk byl 11,5 roku, 51% byla děvčata a etnické složení bylo následující: 33% Afroameričané, 35% Latinoameričané a 33% běloši. Výsledky naznačují pozitivní působení poskytování emocionální, instrumentální podpory a povzbuzování dospělých příbuzných na sebevědomí dospívajících (Franco & Levitt, 1998).

Další dva výzkumy byly zaměřeny na učitele a jejich působení na sebevědomí žáků. První z nich byl longitudinální výzkum s 217 respondenty, průměrný věk byl 17 let, 92% byli běloši pocházející ze střední třídy obyvatelstva, 58% z nich byly dívky. Podle výsledků byla emocionální podpora a úcta od učitele spojena s vyšším sebevědomím dospívajících o rok později (Colarossi & Eccles, 2003).

3.8.3 Rizikové chování

Dospívající, kteří získávají více sociální podpory od vrstevníků než od dospělých, mívají větší tendence k nejrůznějším formám rizikového chování (DuBois et al., 2002).

Dospívající, se vztahem s důležitým dospělým méně často kouří marihuanu a jsou méně často zapojeni do nenásilného delikventního chování. Respondenti byli středoškolské studenti 1. ročníku, 80% z nich byli Afroameričané (Zimmerman et al., 2002). V kvalitativním výzkumu s 10 americkými dospívajícími mexického původu ve věkovém rozmezí 18-20 let, byla jako častá výhoda vztahu s důležitým dospělým uváděna pomoc ve vyhýbání se problémům. Dospívající také méně často pili alkoholické nápoje (Sánchez et al., 2006).

Dospívající, jejichž důležití dospělí neschvalují problémové chování a zároveň jsou vnímáni dospívajícími jako významné zdroje informací, signifikantně méně často užívají návykové látky. 201 respondentů byli Američané a 502 Číňané, obě skupiny byli ve věkovém rozmezí 16-17 let (Bush et al., 2003).

4. Návrh výzkumu

4.1 Cíle výzkumu

Předmětem této části bakalářské práce je podat návrh empirického šetření. Protože koncept důležitých dospělých patří v našem prostředí mezi opomíjenou problematiku, bude hlavním cílem zmapovat základní charakteristiky vztahů dospívajících s důležitými dospělými v souladu s poznatky ze zahraničních zdrojů.

Z konceptu důležitých dospělých budou vyčleněni rodiče, neboť se domnívám, že jde o zcela specifickou skupinu důležitých dospělých, kterou je třeba odlišit a věnovat se jí samostatně. Primárním cílem je zmapovat přirozené sociální zdroje mezi dospělými z okolí dospívajících, zjistit kolik dospívajících v České republice má vztah s důležitým dospělým, případně důležitými dospělými, kteří dospělí jsou nejčastěji vnímáni jako důležití dospělí. Dále pak zjistit četnost kontaktu, délku a charakter tohoto vztahu.

Dalším úkolem zamýšleného výzkumu je zjistit, zda existuje souvislost mezi vztahem dospívajícího s důležitým dospělým a vnímanou akademickou účinností.

Pokud by se výzkum realizoval, měl by primárně sloužit jako podklad pro další zkoumání problematiky, jak v souvislosti s charakteristikami vztahu důležitých dospělých a dospívajících a konkrétně pro souvislost vztahu dospívajících chlapců a dívek s důležitými dospělými a vnímané akademické účinnosti a tím přispět k poznávání úlohy dospělých ve vzdělávání dospívajících a jejich rozvoji v tomto směru.

4.2 Důležití dospělí v procesu vzdělávání dospívajících

Souvislostmi mezi vzděláním a vztahem dospívajících s důležitým dospělým se zabývá poměrně velké množství výzkumů, ovšem výzkumníci většinou svou pozornost zaměří na jiné proměnné než vnímanou akademickou účinnost dospívajících. Jde například o průměr známek, pozitivní postoje ke škole a ke vzdělání, motivaci, docházku nebo u longitudinálních výzkumů pokračování v dalším studiu (Sánchez et al., 2008; Hurd et al., 2012; Erickson et al., 2009). Důvodem může být zaměřenost různých výzkumů na více oblastí, kdy jistě není nejvhodnější zahrnout dospívající dotazníky s velkým množstvím položek,

přičemž výše zmíněné kategorie se dají často vymezit několika málo položkami v dotazníkovém šetření, některé se dokonce dají vyhledat v databázích školy.

Z výzkumů vyplývá, že existuje souvislost mezi vztahem dospívajících s důležitým dospělým a sebepojetím či sebeúctou (Sterrett et al., 2011), u dospívajících afroamerického původu také úctou ke svému původu a hrdostí na svou rasu (Hurd et al., 2012). Výše zmíněné kategorie souvisejí se vzděláním (Sterrett et al., 2011). Podle Hurd et al. by dokonce především příbuzní důležití dospělí mohli právě skrze podporování úcty ke svému etnickému původu přispívat k motivaci dospívajících být úspěšní ve škole a pokračovat v dalším studiu (Hurd et al., 2012).

Vnímaná osobní účinnost je definována jako přesvědčení o vlastních schopnostech a dovednostech potřebných k dosažení daného cíle. Toto přesvědčení podstatným způsobem ovlivňuje úroveň motivace, emočních stavů i procesů a ukazuje se jako poměrně účinný nástroj predikce budoucího chování jedince (Bandura, 1997). Protože koncept vnímané osobní účinnosti je v některých ohledech blízký konceptům sebepojetí a sebeúcty (Draberová, 2012), předpokládám, že by mohla existovat souvislost se vztahy dospívajících s důležitými dospělými.

Obecná vnímaná účinnost nemá o konkrétním chování příliš velkou vypovídající hodnotu, proto je koncipována pro specifické oblasti působení (Bandura, 1997). Vnímaná akademická účinnost se zaměřuje na jedincovo vnímání sebe samého ve vztahu ke studijním úkolům a požadovaným výkonům (Draberová, 2012). Bandura vymezil několik možných zdrojů vnímané osobní účinnosti, mezi něž patří praktické zkušenosti, zástupné zkušenosti, fyzické emocionální reakce a také sociální přesvědčování (Bandura, 1997). Důležití dospělí jistě mohou maličko napomoci s obtížným úkolem, čímž pomohou získat praktické zkušenosti, tedy že dospívající úkol zvládne, mohou poskytnout své zkušenosti, jak se sami potýkali s nelehkým úkolem, ale možná nejpřínosnější je jejich povzbuzení a ocenění schopností dospívajícího.

4.3 Výzkumné předpoklady

1. Předpokládáme, že vztahy s důležitými dospělými budou častější u dívek.
2. Předpokládáme souvislost mezi dosaženým vzděláním a skorém dospívajících ve vnímané akademické účinnosti.

3. Předpokládáme souvislost mezi vztahem důležitých dospělých a dospívajících a jejich vnímanou akademickou účinností. Vztah důležitých dospělých a dospívajících budeme sledovat na základě odpovědi na položku hodnotící celkovou významnost dospělého.

4.4 Výzkumné metody

Vzhledem k tomu, že hlavním cílem návrhu výzkumu je popsat základní charakteristiky vztahů dospívajících s důležitými dospělými, ke sběru dat je vhodné použít dotazník, protože během relativně krátkého časového úseku umožní získat větší množství dat než například rozhovor, a zároveň lze data získaná dotazníkem lépe kvantifikovat.

Dotazník se bude skládat ze dvou částí. První bude zaměřena na popis základních charakteristik vztahu. Otázky této části budou sestaveny autorkou na základě údajů o metodách používaných v zahraničních výzkumech. Druhá část bude tvořena Dotazníkem studijních zkušeností vytvořeným Draberovou pro měření vnímané akademické účinnosti. Dotazník se zaměří samozřejmě také na základní demografické údaje - pohlaví, věk, na jaký typ střední školy zvažují podat přihlášku, zda dospívající žije v úplné či neúplné rodinně (zde bude více možností - s biologickými rodiči, s matkou a jejím přítelem apod.) a nejvyšší dokončené vzdělání rodičů.

Dospívající se vztahem s důležitým dospělým budou ještě dotázáni na jeho pohlaví, přibližný věk (pětileté intervaly) a délku vztahu s ním.

1. část dotazníku

Nejprve je zapotřebí rozlišit respondenty se vztahem s důležitým dospělým a bez něj. K tomuto účelu použiji následující otázku inspirovanou výzkumy zahraničními výzkumy: „Někteří mladí lidé znají dospělé, kteří nejsou jejich rodiči, ale hrají významnou roli v jejich životě. Někteří ne. Znáš nějakého dospělého člověka (staršího 21 let), který není ani tvým rodičem, ani nevlastním rodičem, který zastává významnou roli ve tvém životě a na kterého se můžeš obrátit, když potřebuješ?“ (Beam et al., 2002, s.312).

Věková hranice 21 let je zde pravděpodobně souvisí s vymezení dospělosti ve Spojených státech amerických. Já jsem toto věkové vymezení ponechala z několika důvodů. Zaprvé dospívající si s pojmem dospělý mohou spojovat vyšší věkovou hranici, a přestože jejich starší sourozenec či kamarád zaujímá významnou roli v jejich životě, nemusí sis jej v této spojitost vybavít. Zadruhé ve 21 letech jsou skutečně jedinci označováni spíše za mladé dospělé než adolescenty (Arnett, 2001), ačkoliv podle některých vývojových koncepcí je horní hranicí období adolescence až věk 22 let (Langmeier et al., 2006). Nejpodstatnější důvodem je ovšem věkový rozdíl mezi oběma jedinci, zdá se, že věkový rozdíl 4 a více let by mohl být jakýmsi mezníkem mezi vnímáním druhého jako vrstevníka, kdy starší jedinec převezme do jisté míry roli vychovávajícího či staršího a zkušenějšího a mladší roli vychovávaného. Možná by byla výstižnější metafora převzetí mladšího jedince pod ochranná křídla (Gray, Feldman, 2004).

Na další otázky 1. části dotazníku včetně demografických údajů o důležitém dospělém budou odpovídat pouze respondenti, kteří odpovědí kladně.

Důležití dospělí budou rozděleni na příbuzné a nepříbuzné. Respondenti budou vybírat z uvedených kategorií - starší sourozenec, prarodič, teta, kamarád, učitel, trenér a další (Rishel et al., 2007). Rovněž zde bude kolonka jiné a žádost pro specifikaci. Bude možné uvést více osob, avšak tato možnost bude omezena na 3 nejvýznamnější. Touto položkou by se tedy potencionálně mohla vytvořit skupinka dospívajících se vztahem s více důležitými dospělými.

Pro další položky dotazníku bude uvedena instrukce pro dospívající, kteří uvedou více osob, aby si vybrali pouze jednu nejvýznamnější.

Délka vztahu bude zjišťována následující otázkou: „Jak dlouho zaujímá zmíněný člověk významnou roli ve tvém životě?“ S 5 možnými odpověďmi na škále od méně než rok po více než 4 roky. „Bylo to ovlivněno nějakou událostí, která se v té době odehrála? Jestliže ano, uveď prosím v jaké souvislosti to bylo (Beam et al., 2002, s. 313).

Frekvence kontaktu: „ Jak často se uvedeným člověkem vidíš nebo s ním mluvíš?“ Se 4 možnostmi odpovědí na škále: od několikrát ročně po téměř každý den (Sánchez et al., 2008, s. 473).

Kvalita vztahu s důležitým dospělým by byla měřena hned několika položkami.

Zaprvé by dospívající hodnotili, jak významnou roli zaujímá uvedená osoba v jejich životě. S možnými odpověďmi: 1. ne až tak významnou; 2.docela významnou; 3. významnou; 4. velmi významnou; 5. zaujímá klíčovou roli (Sánchez et al., 2008).

Za druhé frekvenci poskytované podpory za posledních 6 měsíců- například: „Kolikrát tě během posledního půlroku pochválil/a, že se ti něco povedlo?“ Se škálou 4 možných odpovědí od nikdy po 5x a vícekrát (Beam et al., 2002, s. 313).

Za třetí by dospívající označili jeho či její významnost na škále u 10 uvedených položek. Jejich výběr je převzat z identifikovaných oblastí respondentů výzkumu Greenberger et al., jedná se o poskytování podpory a zaujímání významné role v následujících oblastech:

1. školní povinnosti- poskytování podpory a motivace
2. interpersonální problémy a vztahy
3. podpora rozvoje, problémy vztahující se k dospívání
4. podpora v oblasti koníčků a zájmů
5. finanční
6. zábava tj. společné trávení volného času
7. naslouchání, zájem o dospívajícího
8. sdílení intimity- vzájemné svěřování se
9. vzor- je typem člověka, jakým bych chtěl/a být i já
10. respekt, rovnost- respektuje můj úhel pohledu, považuje mě za sobě rovného

Byla by možnost případně uvést i další oblast (Greenberger et al., 1998).

2. část dotazníku

Pro měření vnímané akademické účinnosti využiji Dotazník studijních zkušeností vytvořený Draberovou (po dohodě s autorkou, nejde zatím o standardizovaný dotazník, ale nástroj, který autorka sestavila a využila v diplomové práci). Dotazník je koncipován tak, aby jej šlo využít téměř pro jakýkoli školní předmět s výjimkou specializovaných předmětů, jakými jsou například výtvarná a tělesná výchova. Draberová nechávala výběr předmětu na rozhodnutí respondenta (Draberová, 2012).

4.5 Výzkumný soubor a popis jeho výběru

Skupinu respondentů tvoří žáci 9. ročníků základních škol a odpovídajícího ročníku víceletých gymnázií. Pro výzkum je důležité, že je snazší výběr reprezentativního vzorku naší populace na základních školách, pokud bych se o totéž snažila se středními školami, musela bych zohlednit velké množství druhů a zaměření. Střední školy a střední odborná učiliště mají jiný režim výuky, kolektiv třídy na odborných učilištích bývá mnohdy genderově homogenní, vyučují se rozdílné předměty a někdy se v ročníku vyskytují větší věkové rozdíly, zmíněné proměnné by mohli ovlivnit výsledky vnímané akademické účinnosti.

Výzkum bude usilovat o zhruba rovnoměrné zastoupení větších a menších měst a také jednotlivých regionů. K výběru větších měst lze použít stratifikovaný náhodný výběr. Vybrala jsem 6 měst, která všechna patří mezi největších 10 v České republice - Prahu, Brno, Ostravu, Plzeň, Liberec a České Budějovice. Z každého zmíněného města budou vylosovány 3 základní školy a 1 víceleté gymnázium.

Pro výběr škol z menších měst bude použita strategie vícestupňového náhodného výběru. Ze 14 krajů v České republice jich bude vylosováno 6, z každého z nich pak jeden okres, z něhož se bude dále vylosováno 1 město či vesnice, odkud zase 3 základní školy. Ze 6 vybraných měst budou vylosována 4, odkud bude kromě 3 základních škol vybráno i 1 víceleté gymnázium. Pokud bude ve městě gymnázií více, znovu se výběr určí pomocí losování. Naopak pokud bude ve městě nižší počet základních škol nebo zde nebude nacházet víceleté gymnázium, vybere se škola z blízkého okolí.

V každé vybrané škole bude sběr dat probíhat ve všech třídách 9. ročníku. Při výběru počtu gymnázií ku počtu základních škol byl zohledněn údaj z internetových stránek, že 10% žáků základních škol odchází po 5. třídě na gymnázium (Husník, 2003). Dalším předpokladem pro určení poměru víceletých gymnázií ku počtu základních škol bylo, že na základních školách bude více tříd v jednom ročníku a zároveň ve větších městech bude na gymnáziích více tříd než v menších. Ovšem výsledný poměr nemusí odpovídat záměru.

4.6 Postup sběru a zpracování dat

4.6.1 Postup sběru dat

Před samotnou realizací sběru dat na školách bude celý dotazník zadán několika žákům základní školy, čímž se ověří, zdali je dotazník dostatečně srozumitelný.

Při vlastním sběru dat bude krátce představen účel dotazníku a žáci budou požádáni o jeho vyplnění. Přičemž bude zdůrazněno, že některé otázky na sebe navazují, a proto je třeba si dobře přečíst instrukce. Žáci budou upozorněni na kolonku na začátku části nazvané Dotazník studijních zkušeností, kde uvedou vybraný cizí jazyk, ke kterému se budou vztahovat všechny následující položky dotazníku. Bude lépe i fyzicky ukázat, kde přesně je kolonka umístěna. Tyto instrukce jsou uvedeny i v dotazníku.

Zadavatel bude přítomný po dobu vyplňování, kdyby něco nebylo srozumitelné. Na možnost dotazů budou žáci upozorněni ještě před začátkem vyplňování.

Na závěr budou žáci požádáni o zkontrolování, zda opravdu vyplnili vše, čímž by se mohlo snížit množství chybějících údajů. Zadavatel poděkuje všem účastníkům za vyplnění. V případě zájmu, může krátce objasnit, k čemu výzkum slouží. Možná by nabídka debriefingu a případné diskuze o tématu se žáky, například v rámci hodiny základů společenských věd či občanské výuky, mohla mít pozitivní dopad na rozhodování ředitele, zda sběr dat umožní.

4.6.2 Analýza dat

Data z 1. části výzkumu budou zpracována pomocí deskriptivní statistiky. Výstupem budou údaje o procentuálním rozdělení dospívajících se vztahem s důležitým dospělým a bez něj, kdo nejčastěji bývá vnímán jako důležitý dospělý; o frekvencích kontaktu, délce vztahů; hodnocení o poskytované podpoře- v jakých oblastech se nejčastěji důležití dospělí z pohledu dospívajících angažují a jak často. Výsledky z této oblasti získáme na základě četnosti uvedených odpovědí.

Ve spojitosti s demografickými údaji, zda je častější výskyt vztahu s důležitým dospělým u dívek či chlapců, nebo je rozložení rovnoměrné. Existují-li souvislosti se vzděláním rodičů, vzděláním důležitých dospělých a rodinné situaci. Tyto výsledky budou zjišťovány pomocí korelací ve statistické programu SPSS.

Rovněž souvislost mezi vztahy důležitých dospělých s dospívajícími budou ověřovány pomocí korelací.

4.7 Diskuze

Předložený návrh výzkumu bude především sloužit jako východisko pro další zkoumání konceptu důležitých dospělých v České republice. Zajímavé bude srovnání výsledků charakteristik vztahů dospívající s důležitými dospělými se zahraničními výzkumy. Je možné, že výsledky se budou velmi lišily nejen vzhledem ke kulturním odlišnostem, ale také z důvodu častého zaměření na nejrůznějšími způsobem znevýhodněné části populace - například respondenty pocházející z rodiny s nízkým socioekonomickým statusem, vyrůstající v pěstounských rodinách, potomky rodičů závislých na alkoholu, velmi často se výzkumy zaměřují na nějakou etnickou skupinu, nejčastěji jde o Afroameričany, a několik výzkumů se bylo orientovaných na těhotné dívky nebo mladé matky s dětmi.

Jedná se o velmi zajímavou problematiku a v průběhu psaní práce a hlavně návrhu výzkumu mě napadla celá řada předpokladů vycházejících z citovaných zahraničních studií, ale chybí údaje z našeho prostředí, ve kterém žijí naši dospívající. Z tohoto důvodu se první část dotazníku zaměřuje na popis základních charakteristik vztahů.

Na základě citované literatury také považuji za velmi perspektivní zaměření výzkumů důležitých dospělých dospívajících na vnímanou akademickou účinnost. Předně se ukazuje, že jde o daleko lepší metodu predikce dalšího pokračování a úspěchu ve vzdělávání než například průměr školních známek. Také se domnívám, že by klíčovým aspektem role důležitých dospělých mohlo být právě posilování víry ve vlastní schopnosti, dovednosti a znalosti.

Sami dospívající často uvádí podobné důvody, jsou-li tázáni, co je na jejich vztahu výjimečné. I vztahy s důležitými dospělými, kteří sami nedokončili střední školu, pozitivně ovlivňují některé sledované kategorie z oblasti vzdělání. Samozřejmě je pravděpodobné, že důležití dospělí zdůrazňují význam vzdělání. Ale to v dnešní době dospívající slyší ze všech možných stran, proč tedy existuje souvislost zrovna s těmito dospělými. Je to protože si více váží jejich názoru? Nebo protože z jejich úst to nezní jako vágní fráze? Nebo jde o nepřímý vliv prostřednictvím posilování vnímání hodnoty sebe samého?

Pro potvrzení či vyvrácení této domněnky je zapotřebí dalšího zkoumání. Avšak právě ověření existence souvislosti mezi vnímanou akademickou účinností a vztahem s důležitým dospělým, by mohla být prvním krokem na dlouhé cestě za poznáním.

Závěr

Koncept důležitého dospělého v kontextu rozvoje a vývoje dospívajících je velmi zajímavá a komplexní problematika. Jedná se o přirozený zdroj sociální podpory, který může dospívajícím poskytnout zcela jedinečnou kombinaci zkušeností dospělého jedince a respektujícího přístupu podobajícího se vrstevnické skupině. Nejde o to, že by důležití dospělí ve všem s dospívajícími souhlasili a za všech okolností je podporovali v tom, co dělají. Naopak právě rad a zkušeností poskytovaných dospělými si děvčata a chlapci cenní, ale je podstatné, jakým způsobem se dospělý k věci vyjadřuje.

Jedním z cílů mé bakalářské práce bylo zmapování a popsání základních charakteristik vztahů důležitých dospělých a dospívajících. Nejedná se o lehký úkol, protože výzkumy zaměřující se právě na tuto problematiku jsou značně nejednotné. Předně chybí jednoznačný název pro označení důležitých dospělých. Někdy mají tato různá označení svůj význam kupříkladu příbuzní dospělí (kin adults), kdy pojem jasně vymezuje, na jakou skupinu se studie zaměřuje. Ovšem ve většině případů tomu tak není. Rovněž není přesně definováno, které jedince daný pojem zahrnuje. Přesto se domnívám, že práce postihuje nejdůležitější aspekty vztahu.

Dalším cílem práce bylo zjistit, jaké oblasti života dospívajících souvisí s jejich vztahy s důležitými dospělými. Původní záměrem bylo věnovat těmto oblastem větší část práce, nicméně na základě prostudované literatury jsem došla k závěru, že bude lépe se více zabývat obecnými charakteristikami vztahu, protože na vztahy důležitých dospělých s dospívajícími působí mnoho proměnných, kterým je třeba věnovat pozornost. Zejména se jedná o kulturní a etnické aspekty. Z oblastí života dospívajících, jež souvisí se vztahy s důležitými dospělými, je zmíněno vzdělání, rizikové chování, sebepojetí a sebevědomí. Možnými klíčovými faktory, jak pro samotné vytvoření vztahu, tak pro působení na jednotlivé aspekty života dospívajícího, jsou způsoby a míra poskytování podpory. Celkově je pozitivní zjištěním, že většina dospívajících má ve svém okolí nějakého důležitého dospělého.

Seznam použité literatury

Arnett, J. (2001). *Adolescence and emerging adulthood: a cultural approach*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. (604) New York: W.H. Freeman.

Beam, M., Chen, C., & Greenberger, E. *American Journal of Community Psychology*, 30 (2), 305-325.

Bowers, E., Geldhof, G., Schmid, K., Napolitano, C., Minor, K., & Lerner, J. (2012). Relationships With Important Nonparental Adults and Positive Youth Development: An Examination of Youth Self-Regulatory Strengths as Mediators. *Research in Human Development*, 9(4), 298-316.

Bowers, E., Johnson, S., Buckingham, M., Gasca, S., Warren, D., Lerner, J., & Lerner, R. (2014). Important Non-parental Adults and Positive Youth Development Across Mid- to Late-Adolescence: The Moderating Effect of Parenting Profiles. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(6), 897-918.

Brumovská, T., & Seidlová Málková, G. (2010). *Mentoring: Výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Praha: Portál.

Bush, K., & Dong, Q. (2003). Beyond parents and peers: The role of important non-parental adults (VIP) in adolescent development in China and The United States. *Psychology In The Schools*, 40(1), 35.

Draberová. (2012). *Vnímaná akademická účinnost u žáků středních škol*. (Diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha.

DuBois, D. L., Neville, H. A., Parra, G. R., & Pugh-Lilly, A. O. (2002). Testing a new model of mentoring. *New Directions For Youth Development*, 2002(93), 21-57.

- Elkonin, D. B. (1972). Toward the problem of stages in the mental development of child. *Soviet Psychology*, 10, 225-251.
- Erickson, L. D., McDonald, S., & Elder, J. H. (2009). Informal Mentors and Education: Complementary or Compensatory Resources?. *Sociology Of Education*, 82(4), 344-367.
- Erikson, E. (1967). *Childhood and society*. (431 s.) Harmondsworth: Penguin Books.
- Franco, N., & Levitt, M. J. (1998). The social ecology of middle childhood: Family support, friendship quality, and self-esteem. *Family Relations*, 47, 315–321.
- Galbo, J., & Demetrulias, D. (1996). Recollections of nonparental significant adults during childhood and adolescence. *Youth & Society*, 27(4), 403-420.
- Gray, P., & Feldman, J. (2004). Playing in the Zone of Proximal Development: Qualities of Self-Directed Age Mixing between Adolescents and Young Children at a Democratic School. *American Journal Of Education*, 110(2), 108-145.
- Greenberger, E., Chen, Ch., & Beam, M. (1998). The role of 'very important' nonparental adults in.. *Journal of Youth & Adolescence*, 27(3), 321-343.
- Haddad, E., Chen, C., & Greenberger, E. (2011). The Role of Important Non-Parental Adults (VIPs) in the Lives of Older Adolescents: A Comparison of Three Ethnic Groups. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(3), 310-319.
- Hirsch, B. J., Mickus, M., & Boerger, R. (2002). Ties to influential adults among Black and White adolescents: Culture, social class, and family networks. *American Journal Of Community Psychology*, 30(2), 289-303.
- Hurd, N. M., Sánchez, B., Zimmerman, M. A., & Caldwell, C. H. (2012). Natural Mentors, Racial Identity, and Educational Attainment Among African American Adolescents: Exploring Pathways to Success. *Child Development*, 83(4), 1196-1212.

Hurd, N. M., & Sellers, R. M. (2013). Black adolescents' relationships with natural mentors: Associations with academic engagement via social and emotional development. *Cultural Diversity And Ethnic Minority Psychology, 19*(1), 76-85.

Husník, P. (2003). Kraje omezí nebo stabilizují počet víceletých gymnázií. *Učitelské noviny*. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=3014>.

Ježek, S. (2006). Vztahy v dospívání mimo rodinu. (81-98). In P. Macek, L. Lacinová: *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister&Principal.

Klaw, E. L., Rhodes, J. E., & Fitzgerald, L. F. (2003). Natural mentors in the lives of African American adolescent mothers: Tracking relationships over time. *Journal Of Youth And Adolescence, 32*(3), 223-232.

Kozulin, A. (2003). *Vygotsky's educational theory in cultural context*. (477) New York: Cambridge University Press.

Krejčová, L. (2011). *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada.

Lanker, J. (2012). Life-long guides: The role and relationship of natural mentors in the lives of christian adolescents. *Journal Of Youth Ministry, 11*(1), 31-43.

Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.

Owens, E. (2007). Significant Others. In: *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Oxford, UK, Malden, USA and Carlton, Australia: Blackwell Publishing Ltd.

Pallock, L. L., & Lamborn, S. D. (2006). Beyond parenting practices: Extended kinship support and the academic adjustment of African-American and European-American teens. *Journal Of Adolescence, 29*(5), 813-828.

Pavlicová, M. (2013). *Mentoringový vztah a jeho střednědobé přínosy pro rozvoj osobnosti jedince* (Bakalářská práce). Univerzita Karlova, Praha.

Rishel, C., Cottrell, L., Cottrell, S., Stanton, B., Gibson, C., & Bougher, K. (2007). Exploring Adolescents' Relationships with Non-Parental Adults Using the Non-Parental Adult Inventory (N.P.A.I.). *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24(5), 495-508.

Rhodes, J., Bogat, G., Roffman, J., Edelman, P., & Galasso, L. *American Journal of Community Psychology*, 30(2), 149-155.

Sánchez, B., Esparza, P., & Colón, Y. (2008). Natural mentoring under the microscope: an investigation of mentoring relationships and latino adolescents' academic performance. *Journal of Community Psychology*, 36, 468-482.

Sánchez, B., Reyes, O., & Singh, J. (2006). A qualitative examination of the relationships that serve a mentoring function for Mexican American older adolescents. *Cultural Diversity And Ethnic Minority Psychology*, 12(4), 615-631.

Sullivan, H. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Sterrett, E., Jones, D., McKee, L., & Kincaid, C. (2011). Supportive Non-Parental Adults and Adolescent Psychosocial Functioning: Using Social Support as a Theoretical Framework. *American Journal of Community Psychology*, 48(3-4), 284-295.

Vygotskij, L. (1976). *Vývoj vyšších psychických funkcí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Zimmerman, M. A., Bingenheimer, J. B., & Notaro, P. C. (2002). Natural mentors and adolescent resiliency: a study with urban youth. *American Journal Of Community Psychology*, 30(2), 221-243.